
ВАСИЛЬ
СТУС

100
ПОЕЗІЙ

КРІЗЬ СОТНІ
СУМНІВІВ
Я ЙДУ ДО
ТЕБЕ...

Харків
«ФОЛІО»
2024

100 віршів Василя Стуса

*Як тихо на землі! Як тихо!
І як нестерпно — без небес!
Василь Стус*

Чим є поезія?

Способом пізнання дійсності в образно-чуттєвій формі, а відтак своєрідним досвідом пізнання світу і людини в ньому?

Чи мистецтвом, штукою, яка покликана дати витончене відчуття краси?

Чи — в якихось своїх особливих станах — своєрідним способом пізнання Бога?

Чи, може, декларацією, посиленою особливим емоційним ладом, яка покликана стимулювати до дії/дійства/прояву людини себе у світі?

Напевне, в ідеалі усім цим одночасно.

Але... навіть враховуючи, що всі ідеали не-
досяжні, постійні прагнення поетів осягну-
ти неосягненну територію, де етика важить
більше за здоровий глузд, а естетика більше
за побутовий прагматизм творить унікальну
територію, яка вже більше чотирьох тисячо-
літь постійно має своїх адептів.

Попри все, поетів більшість людей сприй-
має за химерних диваків, що роблять щось
мало кому потрібне і зрозуміле. Доміную-
чим таке сприйняття поезії є в стабільних
суспільствах, що воліють мати міцне опертя
і не хочуть жодної непевності.

Проте коли світ вчергове втрапляє в ситуа-
цію динамічних змін, які не дозволяють за-
кривати очі на посталі виклики та пробле-
ми, вага поезії та філософії раптово зростає,

бо виявляється, що тільки поети і філософи не відвертали погляд від того, що суспільства впродовж тривалого часу воліли ігнорувати. І не просто не відвертали, а шукали етичних шляхів вирішення глобальних проблем буття. Можливо, саме тому «Епос про Гільгамеша», або поема «Про того, хто бачив усе» не просто пережила чотири тисячі років, а й сьогодні зберігає актуальність для людини та її буття.

Гільгамеш — герой давньої аккадської поеми — як і кожен справжній поет виявляє себе не так у вчинках, як у стосунках із героєм шумеро-аккадської міфології Енкіду: останній від співдії та розмов з Гільгамешем розвиває свій дух і перемагає власне дикунське праєство завдяки етичним настановам Гільгамеша.

У Василя Стуса саме такі етичні настанови завжди передували діям та вчинкам, не дозволяючи відвертатися від несправедливості, ховаючись у затишному просторі книжкової «нібилітератури» і «нібипоезії».

Ще на початку 1960-х, роздумуючи над постанню справжнього поета у світі, Василь Стус так сформулював його покликання:

*Мистецтва він не знав. Він знав
життя єдине,
Глибокий, вдумливий, і мрійник і мудрець.*

З часом ця максима посилилась, набувши вигляду категоричного імперативу: «*поетом себе не вважаю... маю себе за людину, що пише вірші*», «*якби було краще жити, я б віршів не писав, а ходив би коло землі*», — це фрагменти передмови до «Зимових дерев». І там само:

«ще зневажаю політиків. Ще ціную здатність чесно померти».

Першим звернув увагу на виразну філософічність лірики Василя Стуса літературознавець Євген Адельгейм: *«Про що б не писав Стус, він повертається... до ширших міркувань про Людину взагалі, про зміст її існування перед Всесвітом, Смертю, Вічністю або перед моральними категоріями, взятими в найбільших вимірах, як Абсолюти»,* — це з внутрішньої рецензії видавництва «Радянський письменник» на збірку «Зимові дерева».

Рецензія попала в ціль: поет відповів критикові листовно, освітивши потаємні куточки творчої лабораторії: *«є мудрі поняття: так на роду написано, судилося; дав Бог і т. і. Таке осмислення здається мені*

найсправедливішим. Тобто ніяких нарікань на життя, навіть абсурдне.

Мій оптимізм-песимізм: живу не я, а — мною. Живе природа — через мене, тому я мушу жити — мушу на рівні здатності моєї екзистенції.

Людина шанує життя — і тоді, коли їй важко чи ї нестерпно важко. Але свічка індивідуального людського існування, запалена природою, землею, Богом і т. і., має горіти — стільки, скільки їй дано».

І він «горів», прагнучи максимально наситити дні, відпущені йому на цій землі. Саме про це він дещо по-іншому пише у «Палімпсестах»:

*Сховатися од долі — не судилось.
Ударив грім — і зразу шкереберть*

*пішло життя. І ось ти — все, що снилось,
як смертеіснування й життєсмерть.
Тож іспитуй, як золото, на пробу
коханих, рідних, друзів і дітей:
ачи підуть крізь сто своїх смертей
тобі услід? Ачи твою подобу
збагнуть — бодай в передкінці життя?
Чи серцем не жахнуться од ознобу
на цих всебідах? О, коли б знаття...*

I, на фінал, —

*Ти подолала, доле, слава богу.
На хижім вітрі чезне й нищий страх.*

Тут наголошено на ще один домінантний концепт Василя Стуса — концепт Долі. «Долю не обирають, а приймають такою, якою вона вже є», — пише він в одному з листів до рідних. В людських силах гідно при-

ймати виклики, які трапляються на життєвому шляху людини.

Коли етична парадигма не порожній звук — особлива увага спрямовується на те, щоб гідно пройти випробування, яких людина не може ні змінити, ні оминати без втрати гідності.

І Василь Стус змалечку йшов цим шляхом.

Ще підлітком він гостро реагує на брутальність об'їждчика, який не дозволяє голодним хлопчикам збирати колоски на колгоспному полі: *«і я, — пише поет, — кусав його за бридкі потворні руки, і таку злість мав, що відібрав торбу»*.

Пізніше, вже в інституті, різко реагує на зраду свого божка вчорашніми сталіністами (вірш «Критикам Сталіна»). Впродовж

лише кількох років хвала трансформувалася в хулу, а така мімікрія не гідна людини...

Пізніше, у грудні 1962-го, працюючи вчителем у Горлівській школі, Василь Стус у робітничій їдальні входить у конфлікт із шахтарем, який кепкує з української мови. В тій же — етичній — парадигмі виступає у вересні 1965-го проти арештів у колі української інтелігенції й Стусового товариша Івана Світличного: «Хто проти тиранії — встаньте!» — вигукує він принишклій від страху залі. Пізніше був виступ на могилі Алли Горської, голодівки й протести в таборах, згода очолити другий склад Гельсінської групи після того, як увесь склад першого скликання було заарештовано: *«хтось же має показати, що ми не боїмося»*. І як апогей етичного протистояння — відмова від побачення (остан-

нього побачення з дружиною та сином!) у 1984-му: *«Вальочку, люба моя, повір мені, — я не можу йти на побачення з Тобою (Тобою!), заплативши за зустріч самоприниженням, яке чомусь називають ритуалом. Отож, покладемося на Долю, довіримося їй»*, — пише він у листі до дружини 1 серпня 1984-го. Більше шансів на зустріч у них не було...

Проте, може й справді, шлях самовдосконалення вимагає від людини вміння кшталтувати свій дух настільки, щоб залишатись собою незважаючи на обставини. Тільки так можна виховати себе і, своїм прикладом, людей довкола, вступаючи з ними в діалог, подібний до розмов Гільгамеша та Енкіди. Тільки так може з'явитися шанс.

Проте політики більші прагматики за поетів. Вони «працюють» з масами, а не з осо-

бистостями, формують громадську опінію, впливають на сприймання життя тими, хто не навчився опиратися.

Тож у своїх вузькополітичних прагненнях і намаганні зміцнити власний авторитет вони залишили за дужками етичну парадигму Василя Стуса, акцентувавши увагу на жертві Стуса-борця за національні інтереси. Звісно, факт такої боротьби безглуздо заперечувати. Проте, якщо не звертати уваги на етичну складову, то Стус-поет змаліє й стане малопомітним і зовсім непрочитаним.

Як не будуть зрозумілі й мотиви Василя Стуса: справжня людина, справжній поет ніколи не має відводити очей від несправедливості. Так ліпиться яскрава постать для «внутрішньоукраїнського» політичного використання, але нівелюється європейський

і світовий контекст філософії та поезії. Так знакові постаті й твори нашої літератури залишаються невідомими та непрочитаними у світі, бо створений довкола них політичний ореол витісняє на маргінес загальнолюдські цінності.

Але парадокс постаті Василя Стуса полягає ще й в тому, що він, схоже, був готовий до такої жертви, бо відчував себе частинкою великого дерева свого народу. І ця готовність на жертву дала шанс, у який вірив «мрійник» Василь Стус, коли у вірші пам'яті Алли Горської писав:

*Бо — горстка нас. Малесенька щопта.
Лише для молитов і сподівання.*

І чудо сталося. Сьогодні ми маємо мільйони людей, які не опускають рук і не тікають

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе

від великої біди, і всі вони — кожен по-своєму та всі разом — роблять наш світ кращим і більш гідним, аніж він був до цього.

Здається, у цьому є певна заслуга віршів, долі і постаті Василя Стуса.

Дмитро Стус

* * *

Минає час моїх дитячих вір.
І я себе з тим часом проминаю.
І вже не віднайдусь. І вже не знаю,
А чи впізнав би на човні новім

Свій давній берег. Ні, напевно, ні.
Бо сам собі, відринутий від болю,
Пливу за днем, за часом, за собою
в новому необжитому човні.

Ні небожителі, ні жебоніння трав,
Ні перехлюпи хвиль — ніщо не скаже

Тобі про повертання. Не розв'яже
Твого питання: годі чи пора...

Ти сам пливеш, відринутий від себе.
І лиш за гребнем прозираєш гребінь.

1964

* * *

Мистецтва він не знав. Він знав життя
єдине,
Глибокий, вдумливий, і мрійник і мудрець.
Ні — більше мрійник! А чому ж кінець
Ти чув, передчував і кликав: най він зрине!
Ти гнівний в горі був. У горі був безмовним,
Немов титан, що по гарячих днях
Струсив прокляття, виборовши страх

В своїм важезнім подвигу жертовнім.
Ти кликав, звав: Любіть. Та серед рідних
піль,
Що стигнуть, гаснучи — їх сповиває біль,
Їх сповиває крик — ти сам налився гнівом
Мудрець чи мрійниче? Юначе, зупинись,
Поглянь у добрі очі і замрійсь,
І перед ним схились, як перед дивом.

* * *

Не любити тебе — не можна.
Володіти тобою — жаль.
І хвилина діяння кожна
Випромінює нам печаль.
Бути разом... в одному цілунку.

Злить уста і серця свої.
Тільки в хвилі нема порятунку...
Плачуть вночі лишень солов'ї...
 Ти в хвилину чуттєвої бурі
 Не віддайся мені, дивись,
 Бачиш вечора крила похмури?
 То над нами вони зійшлись.
Хай нам кажуть: любити можна
Тільки раз. Того разу й жаль,
І щаслива хвилина кожна
Випромінює нам печаль.
Не ховайся в зволоженім зорі,
Бо розгойдані береги
Поглинаючих фантазмагорій
Будуть завжди нам дорогі.
Ні! Знайти і в чуттєвих бурях
Не перейдену нами грань,

Щоб не відати днів похмурих,
Щоб не знати про гнів прощань.
Не любити тебе — не можна,
та й любитись з тобою — жаль,
бо хвилинка кохання кожна
випромінює нам печаль.

* * *

Ми їдемо на схід крізь білопіння гречок,
Незнаним видиться нам плетиво доріг,
Берези в мороці і сонний оберіг,
Отари в куряві розблуканих овечок.
Ми їдемо на схід, врзаючись в поля,
В його розгойдані і непокірні хвилі,
В скорботнім забутті тополі посивілі

Нам клонять вітами привіт земний здаля.
Ми їдемо на схід, ми їдемо на схід.

* * *

Ні на що не нарікай з печаллю.
Рідне і кохане — все мине.
Все прийми — буттєве й неземне.
Те, що заховалося за даллю,
Не поверне більше, не верне
Ні на шепіт стишеного болю,
Ні на крик розгойданої мсти —
Полюби неспокій самоти
З запахом міцного каніфолу.
Та в щедротне дивовижних днях
Голубінь розмріяного поля

Нам доносить розбуяла воля
В часових і тембрах і тонах.

* * *

Скажи, що прологом ночі
Буває вечір тремтливий,
І день пригаса. Додам я:
Хай буде це наша ніч.

* * *

Я марно вчив граматику кохання,
граматику гріховних губ твоїх, —
ти утікала і ховала сміх
межи зубів затиснений захланних.

Білили стегна в хижих шелюгах.
Нескорена вовчиця зголодніла
по диких лозах шматувала тіло,
аж червонів багульник у ногах.
О покотьюло губ, і рук, і ніг,
 о вовча хіть і острахи ягнятка!
Аж ось вона, аж ось вона — розплата,
аж ось він, шал, і ярий грім, і гріх!
І довгі гони видовжених тіл,
і витлілі на дим верхівки сосон,
 і цей кошлатий, цей простоволосий,
глухий, гарячий, тьмяний суходіл!
Вовтузилася петрівчана ніч
відвільглий ранок припахав навозом.
Сузір'я бігли за Чумацьким возом,
 а ми пливли в чумацькому човні.

VI. 1963

Зміст

100 віршів Василя Стуса	3
«Минає час моїх дитячих вір...»	16
«Мистецтва він не знав. Він знав життя єдине...»	17
«Не любити тебе — не можна...»	18
«Ми їдемо на схід крізь білопіння гречок...»	20
«Ні на що не нарікай з печаллю...»	21
«Скажи, що прологом ночі...»	22
«Я марно вчив граматику кохання...»	22
«Молодий Гете»	24
«І зорі тихо падають на воду...»	27

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...

«Осінь крилами в груди б'є...»	28
«Ти гостро крикнула. І все. І стихло...»	28
«О що то — єдність душ? О що то — щирість?..»	30
«А скажи — Модільяні був ідіот?..»	34
«Яка любов! Минула ціла вічність...»	36
«Отак живу: як мавпа серед мавп...»	38
«Спить долина...»	39
З циклу «Костомаров у Саратові»	41
VI. «Не побиваюсь за минулим...»	41
VII «Незграбно ворон кружеля...»	44
«Увечері везли віолончель...»	45
«Учора, як між сосон догоряв...»	47
«Сто років, як сконала Січ...»	49
«Звіром вити, горілку пити...»	51

«Даждь нам, Боже, днесь!..»	53
«Останній лист Довженка»	53
«Ти червоно ніколи не горіла...»	55
«У цьому полі, синьому, як льон...»	56
«Один лиш час і має совість...»	58
«Досить крові, — продекламував кат...»	58
«Сто дзеркал спрямовано на мене...»	59
«Я блукав містом своєї юності...»	60
«В мені уже народжується бог...»	62
«Їх було двоє — прибиральниця і двірник...» ...	64
«Сповнений почуттям вдячності...»	66
«Напередодні свята...»	67
«Приспішає, наче битий млістю...»	68
«Зазираю в завтра — тьма і тьмуца...»	69
«На тихі води і на ясні зорі...»	71

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...

«Напевне, так і треба...»	72
«Мені зоря сіяла нині вранці...»	73
«Як добре те, що смерти не боюсь я...»	74
«Здається, кожен день до мене йдуть листи...»	75
«Бальзаку, заздри: ось вона, сутана...»	76
«За читанням Ясунарі Кавабати»	77
«Блажен, хто тратити уміє...»	79
«Господи, гніву пречистого...»	80
«На Лисій горі догоряє багаття нічне...»	81
«Цей став повісплений...»	83
«Здається, чую: лопають каштани...»	84
«Пливуть видіння, пагорбами криті...»	85
«Ще трохи краще край Господніх брам...»	86
«У німій, ніби смерть, порожнечі свічад...»	87

«Зажурених двоє віч...»	88
«Тут сни долають товщу забуття...»	89
«Неначе стріли, випущені в безліт...»	90
«У порожній кімнаті...»	91
«Як тихо на землі! Як тихо!...»	93
«Цей білий грім снігів грудневих...»	94
«Зима. Паркан. І чорний дріт...»	94
«Украдене сонце зизить схарапудженим оком...»	95
«Гойдається вечора зламана віть...»	97
«Автопортрет зі свічкою» («Тримай над головою свічку...»)	100
«Два вогні горять...»	101
«Самого спогаду на дні...»	102
«Ця світлота — до різі ув очах...»	103

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...

«Немов рубін у чорнім адамашку...»	104
«Господи, гніву пречистого...»	106
«Алея — довга і порожня...»	107
«Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...»	109
«Довкруг — обрізано жалі...»	110
«Немов нурець, що цілив просто в смерть...»	111
«Той образ, що в відслонах мерехтить...»	112
«Немов крізь шиби, кроплені дощами...»	113
«Ти підійшла — а я тебе не ждав...»	115
«І віщий голос подали вітри...»	116
«Ще кілька літ — і увірветься в'язь...»	116
«Прийшло — по зустрічі прощання...»	117
«Сповільнено твій час прозрінь...»	118
«Вглядаюсь в осінні стерні...»	120

«Коли б не ти — оця зима...»	121
«Ці сосни, вбрані в синій-синій іній...»	123
«Бриніли по обранених ярах...»	124
«Вона лежить, як зібгана вода...»	125
«Ми вже твої коханці, смерте...»	126
«Сховатися од долі — не судилось...»	128
«Оцей світанок — ніби рівний спалах...»	129
«Так тонко-тонко веде музика...»	131
«Крайкіл! — скрикнуло ізліва...»	132
«Срібліє березневий ліс...»	133
«Пройди крізь сто дверей, устяж прочинених...»	134
«Весняний вечір. Молоді тумани...»	136
«Не поспішай. Хай осінь і не жде...»	138
«Уламки вір. Уламки сподівань...»	139

Крізь сотні сумнівів я йду до тебе

«Так і живи: шукай утрачене...»	140
«Десь цвіте Софія, мов бузок...»	141
«Ярій, душе! Ярій, а не ридай...»	142
«Стара людина, сопки давні...»	143
«Це ви, ви...»	144
«Довкола стовбура кружляємо...»	146
«Ковчег твій — це похмурий саркофаг...»	148
«І знов Господь мене не остеріг...»	149